

MUNAVVARQORI ABDURASHIDXONOV QARASHLARIDA XOTIN-QIZLAR SAVODXONLIGI MASALASI

Xabibullo Xoji Muxammadyusuf Alisher o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Din ishlari bo'yicha

qo'mita Bosh mutaxassisi

e-mail: xxmao1993@gmail.com

orcid: 0009-0005-6647-7172

Annotatsiya: Ushbu tezisda Munavvarqori Abdurashidxonovning xotin-qizlar savodxonligi, oila muhitini isloh qilish va milliy taraqqiyotga erishishda ma'rifatning o'rni haqidagi qarashlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Munavvarqorining jadid maktablari tajribasi, matbuotdagi chiqishlari va ayollarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga doir fikrlari Turkiston jadidchilik harakatining umumiy ma'rifiy dasturi bilan bog'liq holda yoritiladi. Shuningdek, xotin-qizlar ta'limi masalasi jaholatga qarshi kurash, nikoh va oila munosabatlarini tartibga solish hamda yangi avlod tarbiyasini takomillashtirish vositasi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Munavvarqori Abdurashidxonov, xotin-qizlar savodxonligi, jadidchilik, yangi usul maktabi, oila, tarbiya, ma'rifat.

THE ISSUE OF WOMEN'S LITERACY IN THE VIEWS OF MUNAVVARQORI ABDURASHIDKHONOV

Khabibullo Khoji Muhammadyusuf Alisher ogli

Chief Specialist, Committee on Religious Affairs

of the Republic of Uzbekistan

E-mail: xxmao1993@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6647-7172

Abstract. This thesis analyzes Munavvarqori Abdurashidkhonov's views on women's literacy, reform of family life and the role of enlightenment in national development. The study considers his experience in organizing Jadid schools, his publicistic works and his ideas on preparing women for social life within the broader educational program of Turkestan Jadidism. Women's education is interpreted as a means of overcoming ignorance, regulating family relations and improving the upbringing of a new generation.

Keywords: Munavvarqori Abdurashidkhonov, women's literacy, Jadidism, new-method school, family, upbringing, enlightenment.

ВОПРОС ЖЕНСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В ВОЗЗРЕНИЯХ МУНАВВАРКАРИ АБДУРАШИДХАНОВА

Хабибулло Хожи Мухаммадюсуф Алишер угли

Главный специалист Комитета

по делам религий Республики Узбекистан

E-mail: xxmao1993@gmail.com

ORCID: 0009-0005-6647-7172

Аннотация: В тезисе анализируются взгляды Мунавваркари Абдурашидханова на женскую грамотность, реформирование семейной среды и роль просвещения в национальном развитии. Рассматриваются его опыт организации новометодных школ, публицистические выступления и идеи подготовки женщин к общественной жизни в контексте общей просветительской программы туркестанского джадидизма. Женское образование трактуется как средство преодоления невежества, упорядочения семейных отношений и совершенствования воспитания нового поколения.

Ключевые слова: Мунавваркари Абдурашидханов, женская грамотность, джадидизм, новометодная школа, семья, воспитание, просвещение.

Kirish. XX asr boshlarida Turkistonda xotin-qizlar savodxonligi masalasi maorif islohoti, oila institutining yangilanishi va milliy uygʻonish gʻoyasi bilan bogʻliq holda kun tartibiga chiqdi. Jadid ziyolilari nazarida jamiyat taraqqiyoti faqat maktablar sonining ortishi bilan belgilanmasdi. Taʼlim mazmuni, oʻqitish usuli, oila muhitida ilmga munosabat va ayolning tarbiyaviy mavqei bir-biri bilan uzviy aloqador edi. Shu jihatdan Munavvarqori Abdurashidxonov qarashlari Turkiston jadidchilik tafakkurida xotin-qizlar savodxonligini milliy taraqqiyot omili sifatida asoslagan muhim yoʻnalishlardan birini tashkil etadi.

Munavvarqori faoliyati yangi usul maktablari, matbuot, jamoatchilik tashabbuslari va diniy-maʼrifiy islohotlar bilan chambarchas bogʻliq boʻldi. Uning qarashlarida jaholatga qarshi kurash, nikoh masalasini sogʻlom huquqiy-meʼyoriy asosda tushuntirish, oilada ilm-maʼrifat muhitini shakllantirish va ayollarni ijtimoiy hayotga tayyorlash masalalari oʻzaro bogʻlangan. Shu sababli xotin-qizlar savodxonligi masalasi Munavvarqori uchun tor pedagogik mavzu darajasida qolmay, jamiyatni maʼnaviy yangilash dasturining muhim qismiga aylandi.

Asosiy qism. Munavvarqori Abdurashidxonov Turkiston jadidchilik harakatining yirik vakillaridan biri sifatida yangi usul maktablari orqali taʼlim mazmunini oʻzgartirishga alohida eʼtibor qaratdi. Uning maktab tajribasi bolalarda qisqa muddatda savod hosil qilish, diniy bilimlarni dunyoviy fanlar bilan uygʻunlashtirish, oʻquv jarayonida tartib va izchillikni kuchaytirish tamoyillariga asoslandi. 1907-yilda

ochilgan Munavvarqori maktabida to'rt bo'limda 120 nafar o'quvchi ta'lim olgani, dasturga o'qish, yozish, hisob, tarix, geografiya va fors tili asoslari kiritilgani qayd etiladi [1]. Bu tajriba jadid maktablarining jamiyat ehtiyojlariga javob bera oladigan yangi pedagogik muhit yaratishga intilganini ko'rsatadi.

Munavvarqori ta'lim masalasini faqat o'g'il bolalar savodxonligi bilan chegaralamadi. U xotin-qizlarni ozod etish, ularning bilim olishi, ijtimoiy hayotda faol qatnashishi va oilada ongli tarbiyachi sifatida shakllanishini millat kelajagi bilan bog'ladi. Uning xotiralarida ayollarni tezroq ozod etish yo'lida turli usullarni qo'llab kelgani haqidagi fikrlar uchraydi [2]. Mazkur qarash ayolning jamiyatdagi mavqeini oila doirasidagi passiv holat bilan cheklashga qarshi ma'rifiy pozitsiyani ifodalaydi.

Munavvarqori publitsistikasida jaholat masalasi markaziy o'rin tutadi. "Bizda jaholat — jahl murakkab" nomli maqolasi nomidan ham ko'rinadiki, muallif savodsizlikni oddiy ma'lumot yetishmasligi holati sifatida ko'rmaydi. U jaholatni ijtimoiy xatti-harakatlar, oilaviy munosabatlar va ma'naviy tanazzulni yuzaga keltiradigan murakkab hodisa sifatida baholaydi [3]. Shu nuqtayi nazardan ayol savodsizligi faqat shaxsiy muammo emas, balki butun oila va kelajak avlod tarbiyasiga ta'sir qiluvchi omil sifatida talqin etiladi.

Munavvarqorining "Nikoh to'g'risida" maqolasi uning oila va ayol mavqei haqidagi qarashlarini tushunishda muhim manba sanaladi [4]. Jadidlar uchun nikoh masalasi faqat maishiy munosabatlar sohasi bilan bog'liq emasdi. Bu masala er-xotin mas'uliyati, farzand tarbiyasi, oilaning ma'naviy muhiti, ayol huquqi va jamiyatning axloqiy holatini birlashtirgan ijtimoiy institut sifatida baholandi. Munavvarqori ham nikoh, oila va ayol savodxonligini bir-biridan ajratmay tahlil qildi. Savodli ayol farzand tarbiyasida ongli ishtirok etishi, oilada sog'lom muhitni mustahkamlashi va jamiyatdagi ma'rifiy yangilanishga hissa qo'shishi mumkinligi ilgari surildi.

Jadidlar orasida qizlar maktablarini ochish, onalarni tarbiya jarayoniga faol jalb etish, erta nikoh va ko'p xotinlik kabi masalalarni muhokamaga olib chiqish ijtimoiy islohotning muhim belgisi edi. Munavvarqori ushbu jarayonda ayollarni maktablarda erkaklar bilan teng sharoitda o'qitish, mehnat va jamoat hayotiga jalb qilish, ularning huquqiy mavqeini kuchaytirish tarafdori sifatida maydonga chiqdi [5]. Bu yondashuv xotin-qizlar savodxonligini milliy uyg'onishning tayanch shartlaridan biri sifatida baholashga asoslangan edi.

Munavvarqori qarashlarida ona savodi masalasi alohida ijtimoiy ma'noga ega bo'ldi. Jadidlar fikricha, ona bolaga ilk axloqiy, diniy va ma'rifiy tasavvurlarni beruvchi shaxs bo'lgani uchun uning savodsizligi jamiyatning umumiy saviyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli qizlar ta'limini yo'lga qo'yish, ayollarni o'qish-yozishga o'rgatish va oilada kitobxonlik muhitini yaratish faqat maorif muassasalari vazifasi sifatida emas, jamoatchilik harakati sifatida ham qaraldi. Munavvarqori

maktab, matbuot va diniy-ma'rifiy tushuntirish vositalari orqali ana shu maqsadni amalga oshirishga intildi.

Uning qarashlarida diniy qadriyatlar ma'rifatga zid qo'yilmadi. Aksincha, bid'at, xurofot va noto'g'ri talqinlar tanqid qilinib, dinning ilmga, axloqqa va oilaviy mas'uliyatga yo'naltiruvchi jihatlari ilgari surildi. Shu bois Munavvarqori faoliyatida ayol savodxonligi g'oyasi G'arbcha taqlid sifatida emas, Turkiston jamiyatining ichki ehtiyoji, islomiy-ma'rifiy qadriyatlar va milliy taraqqiyot talablari bilan uyg'un jarayon sifatida namoyon bo'ldi.

Xulosa. Munavvarqori Abdurashidxonov qarashlarida xotin-qizlar savodxonligi milliy taraqqiyot, oila tarbiyasi va jamiyatni jaholatdan xalos etish masalalari bilan uzviy bog'liq holda talqin qilindi. Uning maktab tajribasi, publitsistik chiqishlari va oila masalasidagi fikrlari xotin-qizlar ta'limini jadidchilik harakatining markaziy yo'nalishlaridan biriga aylantirganini ko'rsatadi.

Birinchidan, Munavvarqori yangi usul maktablari orqali savodxonlikni tez, tartibli va amaliy natija beradigan pedagogik tizimga aylantirishga harakat qildi. Bu jarayon xotin-qizlar ta'limi uchun ham metodik va ijtimoiy zamin yaratdi.

Ikkinchidan, u ayol savodini oilaviy tarbiya va avlod kamoloti bilan bog'ladi. Savodli ona jamiyatning ma'naviy yangilanishida bevosita ishtirok etuvchi subyekt sifatida baholandi.

Uchinchidan, Munavvarqorining jaholat, nikoh, oila va ayol huquqi haqidagi qarashlari xotin-qizlar masalasini xususiy turmush doirasidan chiqarib, millat kelajagi bilan bog'liq ijtimoiy-ma'rifiy muammo darajasiga ko'tardi.

Adabiyotlar:

1. Андреев Г.Е. Новометодные мактабы в Туркестане // Туркестанские ведомости. — 1915.
2. Мунавварқори Абдурашидхонов. Хотираларидан (жадидчилик тарихидан лавҳалар). — Тошкент: Шарқ, 2001. — Б. 62.
3. Мунавварқори Абдурашидхонов. Бизда жаҳолат — жаҳл мураккаб // Тараққий. — 1906. — 14 июнь.
4. Мунавварқори Абдурашидхонов. Никоҳ тўғрисида // Тараққий. — 1906. — 3 февраль.
5. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойилик. — Тошкент: Маънавият, 2002. — Б. 304.
6. Шарипов Р. Туркистон жадидчилик ҳаракати тарихидан. — Тошкент: Ўқитувчи, 2002.